

ВАЛЕНТИНА ГЕОРГИЕВА

**ПРОБЛЕМИ НА СТАНДАРТИЗИРАНЕТО НА
ТЕРМИНОЛОГИЯТА НА НАТО В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

VALENTINA GEORGIEVA

**PROBLEMS OF STANDARDISATION OF NATO
TERMINOLOGY IN BULGARIAN**

(Abstract)

The article presents some of the problems which arise in the process of standardization of NATO English terms in Bulgarian. Some tendencies of adoption and translation of the approved NATO terminology in Bulgarian military terminology are revealed. The main types of adoption of terms from a source language into a target language are summarized and exemplified with NATO terms.

Keywords: NATO terms, Bulgarian military terminology, standardization

Основната *цел на терминологичната стандартизация* е улесняване на комуникацията между специалистите от дадена научна, професионална или специализирана област на човешкото познание. Рондо (Rondeau 1980: 4–11) дефинира десет принципа на терминологичната стандартизация, сред които е особено важно да подчертаем следните:

- терминологичната стандартизация цели улесняване на комуникацията между специалистите;
- развива се на национално и международно ниво и тези нива трябва да се координират;
- продукт е на сътрудничество между езикови специалисти (терминолози) и специалисти в дадената област.

В контекста на сътрудничеството между военни специалисти от страните на НАТО, целта на стандартизирането на терминологията на НАТО е подпомагане на тяхната комуникация с цел недопускане на езиково неразбирателство или грешки, които биха били с фатален изход.

Първият импулс, който поставя основите на стандартизационните процеси на индустриалната продукция на национално ниво е големият пожар в Чикаго през 1871 г., когато целият град изгаря, тъй като притеклите се на помощ от съседни градове огнеборци не успяват да помогнат в гасенето на пожара, поради простата причина, че техните шлангове не пасват на град-

ските противопожарни кранове. Следващият важен импулс за техническа стандартизация е даден по време на Първата световна война, когато различни оръжейни фирми трябва да уеднаквят калибъра на въоръжението и амунициите. В резултат, първите терминологични стандарти (препоръки) се появяват през 30-те години на ХХ век (Суперанская et al. 2005: 190).

Почти веднага след учредяването на НАТО през 1949 г. се осъзнава и необходимостта от стандартизиране на използваната военна терминология от страните членки поради необходимостта от уеднаквяване на разбирането на значението на термините, използвани за комуникация от всички участници, независимо от тяхната националност и статут във военната йерархия. Започват първите опити за създаване на терминологични списъци, глосарии и речници от различни органи и комитети на НАТО, но за съжаление терминологията не е съгласувана, а между различните органи няма координация. Едва в началото на ХХI век терминологичната стандартизация се превръща в официална цел. *Стандартизацията на НАТО* се дефинира като „развитие и прилагане на концепции, доктрини и процедури за постигане и поддържане на съвместимост, взаимозаменяемост или еднаквост, които са необходими за постигане на необходимото ниво на оперативна съвместимост или за оптимизиране на използването на ресурси в областта на операциите, материалните средства и администрацията“ (ААП-03: 9). Българското Министерство на отбраната дефинира *военната стандартизация* (ВС) като „широко понятие, което включва както създаването, на основата на общо съгласие, на военни стандарти и други документи по военна стандартизация и одобряването им от признати органи, така и доброволното им прилагане. Военната стандартизация се извършва на международно и ведомствено ниво. ВС определя съответстващите на съвременното равнище на развитие на науката и техниката оптимални норми, показатели, изисквания, правила, понятия и методи, които се използват при разработването, производството, експлоатацията, ремонта и съхраняването на продуктите с военно предназначение“ (ВС 2002: 7).

Горепосоченият документ ААП-03 на Агенцията по стандартизацията на НАТО подчертава, че документите на НАТО трябва да използват терминология, одобрена от НАТО и набляга на факта, че „стандартизацията на терминологията е от жизнена важност за колективното разбиране на документите на НАТО“ (ААП-03: 11; 19).

В България, Министерството на отбраната формулира през 2010 г. *Правила за стандартизация на терминологията*, според които: „Българската военна терминология се определя въз основа на одобрената терминология на НАТО чрез превод на термините и техните дефиниции на български. Преводът на терминологията на български език се одобрява от Постоянна работна група по терминология (ПРГТ). Основната задача на ПРГТ е да осъвременява и одобрява българския превод на термините на НАТО от ААР-6 и ААР-15“ (Правила 2010). Така формулирана, целта на ПРГТ е да координира и хармонизира българската военна терминология с

международно одобрената официална терминология на НАТО. Преобладаващото мнозинство участници в работните срещи на ПРГТ са военни специалисти – представители на различните видове въоръжени сили и родове войски, които владеят английски език в различна степен, както и обикновено трима филолози – специалисти по английски език. По този начин е спазен принципът за участие на езикови специалисти в процеса на терминологична стандартизация. Много често в работата на ПРГТ възникват проблеми при одобряването, респ. стандартизирането, на българските военни термини с термините на НАТО, тъй като процесът на стандартизиране е сведен до *превеждане на термините и техните дефиниции*. Личният ми опит от участието в работните срещи по обсъждане и приемане на българските термини в качеството ми на преподавател по специализиран английски военен език, ми позволява да се опитам да изведа и обобща основните тенденции в този процес на стандартизация на английските термини на НАТО на български език.

Важно е да подчертаем, че преводът на военни термини е специфична интердисциплинарна дейност, която предполага не само задълбочени познания за военната наука, въоръжение, военна техника и оборудване, организационна структура и командване, но също така и задълбочени знания за принципите на терминообразуването, а също така и знания по теория на превода. „Преводът е сложен процес, при който трябва да се замени системата от понятия, а не просто думи от единия език на другия. За военния превод това има особено значение, тъй като съвкупността от военни понятия представлява военен тезаурус, който е фиксиран под формата на военна терминология. Разминаването в понятийните системи поражда необходимостта редица военни термини да се преведат не с преки еквиваленти, а описателно или по други начини“ (Стрелковский 1979). Поради тези причини преводът на английски термини на български е комплексна задача, тъй като няма пълно съответствие между военните понятия в терминологичните системи на двата езика.

Дебатите и несъгласията между членовете на ПРГТ често възникват в резултат на недооценяването или подценяването на лингвистичните аспекти на военния превод от страна на военните специалисти. Както и в други научни области, и в областта на военната терминология нормативните критерии и фундаменталните изисквания на терминообразуването и за организация на терминологичните знания в система невинаги се спазват, тъй като военните специалисти проявяват склонност да фокусират вниманието си върху подробно описание на термина на НАТО на български в съответствие с традиционното или осъвремененото разбиране на понятието, обозначено от термина, вместо да се опитат да намерят мястото му в българската военна терминологична система. И обратно: когато изискванията са спазени, преводът е резултат от установяване на функционална еквивалентност между даден английски термин и съответния български, която се основава на йерархичната субординация между термините в двете

системи, на генеричните връзки между тях и на еднаквото значение на термините.

В процеса на превод на английски термин на НАТО на български език, обсъжданията между членовете на ПРГТ и консултациите с военни специалисти могат да доведат до някое от следните явления:

1. Съкращаване

В някои случаи първоначално предложеният български еквивалентен термин на даден английски е по-дълъг от финално одобрения (стандартизиран). Така, след съкращаването на формата му, окончателният вариант отговаря в по-голяма степен на едно от основните изисквания към термините, а именно – за краткост и прецизност, напр.:

morping up: военни действия за прочистване → прочистване;

moving map display: подвижно визуално представяне на карта → дисплей с подвижна карта;

NATO earmarked forces: войски, предназначени за предаване в оперативно подчинение на НАТО / въоръжени сили, определени да бъдат под командването на НАТО → сили, предназначени за НАТО;

activate: въвеждам в строя / формирам и попълвам ВС → активирам.

2. Унифициране

Много английски термини са навлезли хаотично и стихийно в българската военна терминология преди 10–15 години и дори са отразени в специализирани военни речници с различни български еквиваленти. Благодарение на работата на ПРГТ днес те са унифицирани:

munition: боеприпас, средство за поражение, военно имущество → боеен припас;

forces: войска → сили; *landing forces*: десантно съединение → десантни сили;

chain of command: ред на подчинение, команден ред → командна верига;

commander: командващ → командир; *NATO commander*: командир от НАТО; Ср.: *NATO strategic commander*: стратегически командващ на НАТО;

unit: част, подразделение → формирование; *motorized unit*: моторизирана войскава единица → моторизирано формирование;

organization: организация → структура;

movement: движение → придвижване;

collateral damage: косвени щети → съпътстващи загуби.

3. Българският термин е по-описателен от английския

Регистрират се случаи, когато българският еквивалент на термин на НАТО е по-многокомпонентен и описателен. Това е резултат на несъответствието между двете военни терминологични системи. Вместо директно заемане или калкиране на английския термин, новообразуваният български е термин словосъчетание, напр.:

exfiltration: скрито преминаване през линията на съприкосновение (вм. ексфилтриране);

hasty breaching: преодоляване на заграждения без подготовка;

mounting: подготовка на районите за съсредоточаване и товарене;

naval stores: запаси от материални средства за военноморските сили;

nerve agent: нервно-паралитично отровно вещество;

military grid: военна правоъгълна координатна мрежа.

В други случаи образуването на български термин словосъчетание с повече терминоелементи от английския термин словосъчетание се дължи на структурните (синтактични) разлики между двата езика, напр.:

naval forward logistic site: предна база за логистична поддръжка на военноморските сили;

minimum residual radioactivity weapon: ядрено оръжие с минимално ниво на остатъчна радиоактивност;

movement control officer: длъжностно лице по управление на придвижването;

naval fire operations center: център за управление на корабните огневи средства;

naval supervision of merchant ships: наблюдение и контрол на търговското корабоплаване от военноморските сили;

naval support area: зона за поддръжка на десантна операция;

minimum nuclear warning time: минимално време за предупреждение при ядрен удар;

mobilization reinforcing force: сила за попълнение, която се формира при мобилизация;

mineable waters: води, позволяващи миниране;

asylum seeker: лице, търсещо убежище;

mission report: донесение за изпълнение на мисията;

flash-to-bang time: промеждутъкът от време между проблясването и звука от експлозията (предложение) → време между проблясването и звука от експлозията.

Характерна особеност на многокомпонентните термини словосъчетания в съпоставителен план е разгръщането на зависимите терминоелементи наляво спрямо базовия (ядрен) в английските и надясно разгръщане в българските (ср.: *naval forward logistic site*: предна **база** за логистична поддръжка на военноморските сили).

4. Неустановеност на българските термини

Някои от термините на НАТО са одобрени и преведени (стандартизирани) с два български термина, които се считат синонимни и са дадени със запетая, наклонена черта или в скоби, като синонимните термини (терминоелементи) може да са:

– едносъставни термини – съществителни имена, напр.: *adversary*: *неприятел, противник*; *control*: *контрол, управление*; *misfire*: *засечка / неразрив*; *minesweeping*: *разминиране / протралване*; *maneuvers*: *маневра / маньовър* и др.

– многокомпонентни термини, в които със синоними се превежда някой от терминоелементите (ядрен или модифициращ), напр.: *hardened site*: *дълговременно укритие (бункер)*; *minefield*: *1. минно поле (в сухопътната минна война) 2. минно заграждение (в морската минна война)*; *initial radiation*: *първоначална (проникваща) радиация*; *missile*: *управляема ракета / снаряд*; *missile control system*: *система за управление на ракети / снаряди*; *missile destruct*: *унищожаване на ракети / снаряди*.

В някои случаи, преводът на даден английски термин е с два синонимни на български, от които единият е директна заемка, а другият – калка, напр. *multimodal*: *мултимодален / комбиниран*; *amphibious operation*: *амфибийна операция / морскодесантна операция*; или многокомпонентно терминологично словосъчетание и заемка, напр. *targeting*: *определяне на вероятни цели за въздействие / таргетинг*.

Наличието на такива термини е нарушение на терминологичното изискване за недопускане на синоними, но причината за това явление е фактът, че българската военна терминология все още е в процес на систематизиране, при който много нови военни понятия намират своето място в системата от добре установени, в много случаи – интернационални – военни термини, като *attack* – *атака*; *lieutenant* – *лейтенант*; *bomb* – *бомба*; *tank* – *танк* и т.н.

5. Български термини с английски терминоелементи

Има случаи, в които ПРТГ не успява да преведе на български език даден английски термин, в резултат на което стандартизираният български термин запазва терминоелемент от оригиналния английски без транслитериране или материално заемане:

NATO off-the-shelf: (първоначален вариант: *разработен (съществуващ) продукт на НАТО / наличен в НАТО*) → “*off-the-shelf*” *продукт по стандартите на НАТО*

NATO standardisation agreement: *стандартизационно споразумение на НАТО (STANAG)*

G-hour: *часът “G”*

Начините за успешно усвояване на чуждите термини от езика-източник Е1 (в нашия случай – английски) с последвала стандартизация в новата терминологична система на езика-приемник Е2 (български) могат да бъдат обобщени и подкрепени с примери от военната терминология.

- Терминът от Е1 има свой еквивалент в Е2, напр. *medical officer* – *военен лекар*; *military engineering* – *военноинженерни дейности*; *hazardous material* – *опасен материал*.

- Новият термин в Е2 е резултат на терминологизация на значението на дума от общоупотребимия език, следвайки същия процес в Е1, напр.: *capabilities* – *способности*, или транстерминологизация на термин от друга терминологична система, напр.: *operation* – *операция*, *mission* – *мисия*.

- Новият термин в Е2 е калка на термин от Е1, напр.: *peace support operation* – *операция по поддържане на мира*; *warhead* – *бойна глава*; *preventive strike* – *превантивен удар*.

- Термин от Е1 е материална заемка в Е2, напр.: *терорист*, *талибан*, *джихадист* и др. Заемането на такива културнообусловени уникални интернационални термини е методически обосновано. От езиково гледище материалното заемане на термин е оправдано и в случаите, когато терминът в Е1 е изцяло немотивиран, напр. *комодор* (военно звание във ВМС) ← *commodore*, *калибър* ← *caliber*. Оправдано е и заемането на термин от Е1, който е кратък, а точният му превод на Е2 би довел до дълги описателни словосъчетания, напр.: *targeting*: *таргетинг* или *определяне на вероятни цели за въздействие*. С голяма увереност можем да прогнозираме, че ще се утвърди по-краткият термин-заемка. Заемането на термин е неоправдано или недопустимо в случай, когато се замества утвърден български термин с калка от английски, напр.: *тил* → *логистика* (под влияние на английския *logistics*); *инструктаж* → *брифинг*; *acoustic intelligence*: *звуково разузнаване* → *акустично разузнаване*; *контролен пункт* → *чек поинт* (от *checkpoint*). Последният пример за предпочитана употреба на директна лексикална заемка е обясним, когато български военни участват в международна операция. Интересен за отбелязване е фактът, че много често се предпочита употребата на английския термин вместо българския дори при комуникация между български специалисти, тъй като в ежедневната си дейност те боравят с документи на НАТО на английски и са наясно с понятието, което английският термин изразява в контекста на съответния документ или тясноспециализирана военна дейност.

- Термин от Е1 се превежда описателно на Е2, напр. *hasty defence* – *отбрана без предварителна подготовка*; *NATO air policing* – *охрана на въздушното пространство от НАТО*; *non-disabling fire* – *огън, чиято цел не е значителна повреда*.

В **обобщение** следва да подчертаем, че стандартизирането на българската военна терминология в съответствие с официално одобрената и възприета от всички страни членки терминология на НАТО е в процес на изпълнение. Все още не са актуализирани и одобрени всички термини от официалния речник на НАТО *Nato Glossary of Terms and Definitions AAP-6*, а междувременно се дефинират и навлизат нови или се променят дефинициите на вече съществуващи английски термини, т.е. това е един непрекъснат процес. Споделайки позицията, че терминологията сравнително лесно се поддава на съзнателно регулиране със съвместното усилие на всички заинтересувани страни, тъй като тя е научен език на границата

между естествените и изкуствените езици, можем да се надяваме, че този процес ще доведе до превръщането на българската военна терминология в система, която ще улесни българските военни специалисти в успешното изпълнение на техните задачи по осигуряване на националната и международна стабилност с по-доброто разбиране на значенията на термините на НАТО и развиване и усъвършенстване на техните езикови способности.

ЛИТЕРАТУРА

ВС: Военен стандарт. Военна стандартизация. Общи положения. ВС 0-1. Министерство на отбраната. София, 2002.

Правила: Правила за стандартизация на терминологията. МЗ No ОХ-637/14.10.2010 г. на Министерството на отбраната. София, 2010.

Стрелковский 1979: *Стрелковский, Г. М.* Теория и практика военного перевода: Немецкий язык. Москва, Воениздат.

Суперанская и др. 2005: *Суперанская, А. В., Н. В. Подольская, Н. В. Васильева.* Общая терминология. Терминологическая деятельность. Москва, Едиториал УРСС.

AAP-03. Production, Maintenance and Management of NATO Standardization Documents AAP-03, Edition J, Version 2. Published by the NATO Standardization Agency (NSA), November 2011. <[kariuomene.kam.lt/download/27777/aap-3\(j\).pdf](http://kariuomene.kam.lt/download/27777/aap-3(j).pdf)> (дата на достъп: 30.03.2016).

RONDEAU, G. 1980. Introduction à la terminologie. Québec.

✉ Доц. д-р Валентина Георгиева
Департамент „Езиково обучение“
Военна академия „Георги С. Раковски“
бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ № 82
1504 София, България
valgeorgieva@yahoo.com

✉ Assoc. Prof. Valentina Georgieva, PhD
Language Education Department
G. S. Rakovsky National Defence College
82, Evlogi i Hristo Georgievi Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
valgeorgieva@yahoo.com